



"עומס בדרך ההלכה..."

בין רגש סוער לפחיתות יציבה



"לאן נעלמה האהבה?..."

"תתחבר למה שמתאים לך..."

[עמ' 14-15] גם כאשר מדובר באדם שחדור באמת ברגש דתי עמוק, הרי שרגש מעצם טיבו מועד לתנועות, למעלות ולמורדות. התקפים של אדיקות דתית יכולים להיות מלווים בהתפרצויות של הוללות. ההיסטוריה מלאה בדוגמאות כאלו. הרב סולובייצ'יק עמד על חוסר-יציבותו של הרגש בהקשר אחר. בחור ובחורה מחליטים להתחתן. הם מאוהבים עד כלות; כל רצונם הוא להיות זה בצד זו; עניינם בורקות כשהם מתבוננים איש ברעותו. ניפרד מהתמונה המלבבת הזו, ונציץ לרגע לחייהם עשר שנים מאוחר יותר. אנחנו מכניסים ראש לא-זהיר למטבח, וקופצים מיד החוצה בבהלה: צלחת שנזרקה בחמת-זעם כמעט קיצרה משמעותית את תוחלת החיים שלנו. צעקות ואלימות החליפו את להט האהבה. מה קרה? לאן נעלמה האהבה? איזו טעות עשו בני הזוג? הרב סולובייצ'יק הזהיר מפני חיי נישואין המבוססים רק על רגש האהבה הרומנטית, ולא על מחויבות הדדית, ערכים משותפים והתמסרות ליעוד נאצל. מערכת יחסים המבוססת רק על פרוץ רגשות, ללא תשתית ערכית יציבה, נתונה תמיד בסכנת התמוטטות. רגש ערטילאי יכול לחלוף כשם שבא, ולהותיר אחריו מערכת יחסים ריקה ומנוכרת: איש אינו יכול לחזות מראש כמה זמן תימשך האהבה. כושר התמדתו של הרגש, ויהיה זה כן ואמיתי ככל שיהיה, תמיד יוטל בספק [אדם וביתו, עמ' 54]. רגשות הם דבר מאוד לא יציב. החיים היו הרבה יותר קלים אם היינו יכולים לקנות בחנות מצלמת-רגשות, שבה היינו יכולים להקפיד רגעים של התרגשות והתעלות ולהנציח אותם; אבל, למרבה הצער, העולם לא עובד כך...

"על רגש ספונטני וחוק קבוע..."

[עמ' 18-19] חוויה נסערת חודרת היום את האישיות ומזעזעת אותה, אך מחר תיעלם. לכן אי אפשר לבסס עליה עבודת ה' יציבה ומושרשת. אין בכוחו של הרגש לעצב אישיות שתתמיד להתמסר לעבודת ה' לאורך זמן. אהבת הבורא, הרצון להתקרב אליו, השאיפה להתחמם באורו - כל אלה מותנים במצב הרוח, ותלויים בזמן, באווירה ובאישיות. היום אני רועד כולי בעמדי בתפילה לפני הקב"ה - ולמחרתו אני מפקק, מתבונן בשעון, ומתחיל לקפל את התפילין כבר ב"שיר של יום". מה שאין בכוחם של רגש ספונטני ושל התלהבות לחולל, יש בכוחו של חוק קבוע. חוק מוגדר, גרוש בפרטים, מחייב ומוצק - רק הוא יכול להכתיב דרך התנהגות רצויה לאורך זמן. צווים קבועים, המעצבים את סדר יומו של האדם, משפיעים על אישיותו ומשפרים אותה... [עמ' 25] ההקפדה על פרטי-הפרטים של אורח החיים שלנו, משמרת את הממד הערכי בחיינו, בלי תלות במצבי רוח משתנים. זוהי דרכה של ההלכה, של צו ה': הקפדה על חוקים מפורטים ומוגדרים, על סעיפיהם ותתי-סעיפיהם, וספקנות גלויה לגבי הרגש הדתי שאינו מקובע בגדרים ובשיעורים מוחלטים. הרב סולובייצ'יק אמר פעם, שלו הייתה בהלכה מצווה להכין אשוח של חג, כפי שנוהגים הנוצרים (הדבריל) בחגם, היינו מוצאים סימנים ארוכים בשולחן ערוך המוקדשים לביורור צורתו המדויקת, מספר ענפיו, מי החייבים בו ומי הפטורים ממנו, איפה מותר לתלות עליו מתנות, אם בכלל, ושאר פרטי-פרטים המנוסחים בקפדנות. ההלכה אינה סומכת על רצונו הטוב ועל הזדהותו הרגשית הספונטנית של האדם, ואלפי שנות היסטוריה הוכיחו שוב ושוב את צדקת ספקנותה.

[הרב חיים נבון, הגדר הטובה, עמ' 7-11] "איך אנחנו יכולים להידבר אִתם", נאנח פעם ה"חזון איש"; "הרי מה שהם קוראים אהבה, אנחנו קוראים כרת". ה"חזון איש" צדק, כמובן. יש פער עמוק בין המחשבה והדימויים של המסורת היהודית לאלו של העולם החילוני המודרני. אבל הבעיה החמורה ביותר שמחולל הפער הזה אינה היכולת שלנו להידבר "אתם", אלא היכולת שלנו להידבר עם עצמנו. בני הציבור הדתי-המודרני קרועים בין שני עולמות. מצד אחד, אנחנו מאמינים בני מאמינים, נאמנים לדת ולמסורת ישראל, והאמונה היא העורק המרכזי של חיינו הרוחניים. מצד שני, אנחנו גם שייכים לעולם המודרני, והוא משפיע על הלבוש והתסרוקת והמראה שלנו, וגם על המחשבות והדימויים שאנחנו נושאים. אין סתירה הכרחית בין העולמות הללו: אנחנו מאמינים שהיהדות רואה בעין יפה את ההתקדמות המודרנית. אך למעשה ישנם מתחים רבים. לא כל מה שיש בעולם המודרני הולם את השקפתנו הרוחנית ואת אורח החיים היהודי. התרבות העכשווית שכחה מה זה "אסור".

שעה שעה מטיפים לנו באמצעי התקשורת ובפרסומות וברחוב, לעשות כל מה שאנחנו רוצים, כל מה שבא לנו. פעם הייתי לקוח של ספק אינטרנט, שסטמתו הייתה: "תתחבר למה שמתאים לך". הנחת המוצא של התרבות שמסביבנו היא שהכל מותר, בלי איסורים, בלי מגבלות, בלי הפסקה. העולם המערבי של ימינו יצר סביבה שאמורה לפנק ולספק משאלות. יגידו לך "לא" רק אם אין לך כסף לשלם. רגלנו האחת ניצבת בתרבות המודרנית המפנקת, ורגלנו השנייה בעולם הדתי, שבו על כל צעד ושעל ההלכה מכתובה לנו איסורים והוראות. אנחנו מתקרבלים בעולם של פוץ: הכל מותר, הכל נעים, הכל רך ומפנק. ואז אנחנו נתקלים בהלכה: נוקשה, חמורה, קרה. ההלכה בחברה העכשווית היא פלדה בעולם של פוץ. העולם המודרני הוא מדרחוב סטגוני ופתוח; ההלכה היא גדר הניצבת באמצעו.

קשה לנו עם ההלכה. זוהי עובדה. לא תמיד אנחנו מבינים למה חשוב לציית למערכת נוקשה כל כך של הוראות מפורטות. לפעמים אנחנו מנסים לגבות את תחושת הצרימה בטיעונים רעיוניים: הרי האמונה היא בלב, ואני באמת אוהב את הקדוש ברוך הוא; אז מה זה משנה אם נטלתי ידיים או רק שפשתי בחולצה? השאלות הללו מטרידות במיוחד כשהן צצות על רקע התרבות העכשווית. אבל לא אנחנו המצאנו אותן. כבר אלפי שנים יהודים מתמודדים עם התקפות קשות על ההלכה. ישנן בעולם דתות רבות. בכל הדתות הללו מתפללים, וכולן מְצוּות על מאמיניהן לא לגנוב ולא לרצוח. אך יש רק דת אחת שכוונה מערכת מפורטת כל כך של כללי התנהגות מוגדרים. ההלכה היא המאפיין הייחודי ביותר של היהדות... לכן, מטבע הדברים, יריבים ואויבים כוננו אליה את חזיהם... אין ספק שחוסר הנוחות שאנחנו חשים כיום בנוגע להלכה קשור גם למסרים סמויים שספגנו מהתרבות המערבית... בסרטים שאנחנו רואים ובספרים שאנחנו קוראים, ענייני דת ואמונה קשורים תמיד בוידויים נסערים או בתפילות נרגשות, ולעולם לא בוויכוח מה מברכים על בוטנים אמריקאיים...

העולם של היום הוא באופן כללי הרבה יותר מתיירני והרבה פחות מחייב ומגביל מאשר לפני מאה שנה; בעולם כזה, ההלכה נראית חריגה שבעתים. מה פתאום שיגידו לי מתי לקום בבוקר, ואיפה לאכול, ומה לעשות או לא לעשות עם החברה שלי? ומה הקשר בין זה לבין אמונה? השאלות קשות, ו"ככה" זה לא תשובה. בחיבור הזה ננסה להתמודד עם השאלות הנוקבות הללו, ולהבין את מקומה ואת משמעותה של ההלכה בעולמנו הרוחני. אני חסיד גדול של ההלכה, ומאמין שהיא חיונית לבניין עולם רוחני שלם, יציב ומגובש. ההלכה היא גדר; אך היא גדר טובה... אנסה להסביר את התפישות הללו. ההלכה הנחתה את אבותינו במשך אלפי שנים. אין לי ספק שהיא תוסיף להנחות גם את נכדינו... [עמ' 44] הגדר הטובה אינה עשויה מתיל, אלא משובשים...

"חופשי זה לגמרי לבד..."

[עמ' 67-70] בשיר ישן, הצהירו חברי להקת "בנוזין": "חופשי זה לגמרי לבד". החופש אינו תמיד ערך בלעדי. החיים שלנו מלאים במחויבויות שמגבילות את החופש שלנו: מחויבות להורים, למשפחה, לחברים... כל הדברים הללו בלי ספק מגבילים את החופש שלנו. אבל כמה דלים היו חיינו בלי המחויבויות הללו. אפשר להיות חופשי לגמרי, אם אתה מוכן להיות לגמרי לבד. גם המצוות מגבילות את החופש שלנו. המחויבות לקב"ה, שנעלית על כל מחויבות אחרת שיש לנו, פוגעת בחופש שלנו לעשות מה שבא לנו. אבל המחויבות הזו היא שמעניקה לחיינו עושר ועומק. אמנם, יש אפשרות להשתחרר מהמחויבות לקב"ה, ולהיות חופשי לגמרי... "במתים חפשי". מי שמת - נעשה חופשי לגמרי. הוא חופשי מן התורה ומן המצוות, ושום דבר לא מחייב אותו. אך כל עוד אנחנו חיים בעולם הזה, החיים מחייבים אותנו במצוות ובערכים... התלמיד הכי גרוע בכיתה הוא הכי חופשי: המורה כבר התייאשה ממנו. כשהמורה עדיין בודקת לתלמיד את שיעורי הבית, זהו סימן טוב, שאומר שעדיין יש לו תקווה. מחויבות היא הצד השני של אמן. כשתובעים ממך משהו, זה אומר שמאמינים בך. ההלכה מבטאת את התקווה והאמון שיש לקב"ה בעולם הזה... כל שורה בהלכה היא הצבעת אמן בערכם ובחשיבותם של חיי העולם הזה, שנמצאו ראויים להתייחסותו הישירה של הקב"ה...

[עמ' 20-23] מי שמתבונן בהיסטוריה של עם ישראל, יתקשה לצדד בכוחו של הרגש הספונטני לכונן מערכת יחסים יציבה ומבוססת בין בורא העולם לבין בניו. החוויה המדהימה של מעמד הר סיני לא מנעה מבני ישראל לחטוא מיד לאחריה בחטא הנורא של עבודת העגל. כשהקב"ה מספר למשה על חטא העגל, הוא אומר בזעם: "סרו מהר מן הדרך אשר צויתים, עשו להם עגל מסכה" (שמות ל"ב, ח). הביטוי "סרו מהר" בהקשר הזה הוא מאופק למדי, מה שמכונה בלעז "אנדרסטייטמנט". "במהירות הבוקר" יהיה מדויק יותר: פחות מחודש וחצי לאחר מעמד הר סיני, כבר עברו בני ישראל על "לא ברעש ה' פסל וכל תמונה". ככל שלא נמעיט במשמעותו של חטא העגל - ודאי שמדובר בחטא נורא בחומרתו, שהקב"ה ראה בו עילה מספקת להשמדת העם כולו. והחטא הנורא הזה קרה בעוד בני ישראל שוכנים למרגלות ההר שעליו נגלה להם הקב"ה, רק שבועות מספר לפני כן, באש ובענן, בקולות וברקים. ואכן, הלוחות השניים ניתנו במעמד שונה לחלוטין: ללא אש ועשן, ללא רעמים וברקים, במעמד אינטימי שנכחו בו רק משה והקב"ה. "[הלוחות] הראשונות", מסביר לנו רש"י, "על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהילות, שלטה בהן עין רעה; אין לך יפה מן הצניעות" (שמות ל"ד, א). **הדרמה המרגשת והסוערת של מעמד הר סיני לא הצליחה לכונן אמונה יציבה ומתמדת בבורא העולם.** נדרשת דרך אחרת. דורות לאחר מכן, מחולל אליהו מעמד מופלא של קידוש השם על הר הכרמל. אליהו מתגלה כאן לא רק כנביא דגול, אלא גם כבמאי בעל חוש דרמטי רגיש. הוא מזמן את נביאי הבעל לעימות מכריע על הר הכרמל: נביאי הבעל יתייצבו מולו לנוכח העם, ויקראתם בשם אלהיכם, ואני אקרא בשם ה', והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים" (מל"א י"ח, כד). הבעל, כמובן, אינו מגיב להפצרותיהם של חסידיו. אליהו שם את נביאי הבעל ללעג: המשיכו לצעוק, הוא אומר; אולי הבעל ישן? לאחר שנביאי הבעל נכשלים בניסיונם להוריד אש מן השמים, ניגש אליהו ומתפלל אל ה' שייענה לו ושיסייע לו להשיב לעם את אמונתו. הקב"ה נענה לתפילתו של אליהו: "ותיפול אש ה', ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר, ואת המים אשר בתעלה ליחכה" (מל"א י"ח, לח). לנוכח המראה המרעיף הזה זועק כל העם, הצופה נדהם באש היורדת מן השמים, וקורא קריאה של אמונה שלמה וצרופה: וירא כל העם, ויפלו על פניהם, ויאמרו: ה' הוא הא-לקים! ה' הוא הא-לקים!" (שם, טז). הנה כי-כן, אומר בלבו הקורא התמים, כך נפתרה באופן סופי בעיית עבודת הבעל. מן הסתם כל הנוכחים באותו מעמד הפכו מיד למאמינים מושבעים, ונחפזו לחזור לבתיהם כדי לבדוק את המוזות, להכשיר את הכלים, ולקנות ציציית צמר מהודרות בשיעור "חזון איש".

אך התנ"ך מספר לנו על קורותיו של אליהו, מיד לאחר אותו מעמד; והן רחוקות מאוד מתקוותנו התמימה. איזבל המלכה שולחת אל אליהו הודעה שהיא עומדת להורגו, ואליהו נמלט אל המדבר מחמת זעמה. במצב הזה אנו פוגשים את אליהו הנביא: "וישב תחת רותם אחד, וישאל את נפשו למוות; ויאמר: רב עתה ה', קח נפשי, כי לא טוב אנוכי מאבותיי" (שם י"ט, ד). אנחנו מרגישים שפססנו פה משהו; אולי נרדמנו לרגע מול הטלוויזיה. מה קרה? איך הפך הניצחון הכביר של אליהו לתבוסה מחפירה? איפה כל הנוכחים בהר הכרמל? מדוע לא עלו עם קלשונים על הבסטיליה של איזבל? מדוע אין הם תומכים באליהו? אין פלא שאליהו מדוכך כל כך; הוא נוכח בכישלונו בחינוך העם. כל אחד שב לכרמו ולשדהו, הכל חזר להיות כשהיה, ודבר לא נותר מאותו מעמד מדהים, מלבד (אולי) זיכרון מְרָגֵש, שאפשר יהיה לספרו - בבוא היום - באוזני הנכדים המשתאים. העבודה הזרה לא טרה מן הארץ, את כוהני הבעל שנהרגו יחליפו כוהנים חדשים, ואליהו עצמו נרדף ומסתתר מפחד נקמתה של איזבל. מה הייתה טעותו של אליהו? **מדוע לא הצליח במעמד המדהים של הכרמל להשיב את לב העם אל א-לוקיו?** אליהו מצטנף בתוך מערה בהר חורב, ואז מתגלה אליו הקב"ה, ומבאר לו את טעותו: "ויבוא אל המערה וילן שם, והנה דבר ה' אליו. ויאמר לו: מה לך פה אליהו? ויאמר: קנא קינאתי לה' אלהי צבאות, כי עזבו ברייתך בני ישראל, את מזבחותיך הרסו, ואת נביאיך הרגו בחרב, ואיוותר אני לבדי, ויבקשו את נפשי לקחתה. ויאמר: צא ועמדת בהר לפני ה', והנה ה' עובר, ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה'; לא ברוח ה'. ואחר הרוח רעש; לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש; לא באש ה'. ואחר האש קול דממה דקה" (שם, ט-ט"ב). "לא ברעש ה'"; **אין בכוחה של התרגשות חד-פעמית, עזה ומפעימה ככל שתהיה, לכונן מחויבות אמיתית לדבר ה'.** זו תיכונן רק ב"קול דממה דקה": בעשייה היומיומית השקטה, הרחוקה מן המצלמות ומן המיקרופונים, שאין בה דרמטיות מרגשת - אך יש בה מלוא חופניים מסירות אמיתית, שאינה תלויה בדבר. **הברקים של מעמד הר הכרמל נכשלו בחינוך העם, כשם שנכשלו הברקים של מעמד הר סיני.** אין תחליף למאמץ חינוכי יום-יומי ועיקש, להתמדה המסורה בניהול אורח חיים דתי, על כל פרטי פרטיו. לא ברעש ה'.

[עמ' 89-92] אברהם אבינו..לא היסט לרגע, והשכים בבוקר לעשות את רצון בוראו. אברהם מסמל בעיני...את דמותו של עובד ה' האמיתי, המוכן להקריב למען הקב"ה את כל אשר לו - את חלומותיו, את תשוקותיו, את רגשותיו. ואכן זכה אברהם אבינו, ולאחר שעמד בניסיון הנורא של העקידה, הכריז עליו בוראו: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" (בראשית כ"ב, יג). לא בכל יום יש עקדה. בדיוק בגלל זה מעשהו של אברהם מיוחד כל כך. אך מהעקדה למדנו מסר אחד מרכזי: **עלינו לקיים את צו ה', גם אם איננו מצליחים להזדהות אתו. מי שמקיים את צו ה' גם כשזה אינו מובן לו ואינו מעשיר אותו - הוא עובד ה' האמיתי.** שומר ההלכה נתקל פעמים רבות במצוות תובעניות, שקשה לו להזדהות עמן. הרבה פעמים, כמו שאומר הקריין בבוקר: "יש עומס בדרך ההלכה". אבל לנו אין דרכים חלופיות. ההלכה מצביה בפנינו פעמים רבות מבחינת מעין אלו, עקדת קטנות. גם יש שלוש ציציית חמה בקיץ, או נמנע מלאכול עם החבריה המפלוגה שווארצית שכשרותה מפוקפקת, מוכיח שירא אלוהים הוא. רבי עקיבא ידוע כראש וכראשון למקדשי השם שבכל הדורות. בעקבות התנהגותו בשעת מותו, רבבות יהודים מסרו עצמם להריגה כשבפיהם קריאת "שמע ישראל". אנו מבינים מדוע רבי עקיבא בחר לקרוא דווקא קריאת שמע כשקידש את השם. הלא אין אמירה מקודשת ונאצלת מזו! אך זו אינה הסיבה שנותנת הגמרא: "בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים... היה מאריך ב'אחד', עד שיצתה נשמתו ב'אחד'. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד (ברכות ס"א ע"ב). למה רבי עקיבא קרא דווקא "שמע ישראל"? הגמרא משיבה: משום ש'זמן קריאת שמע היה'. רבי עקיבא קרא קריאת שמע לא בגלל שהמילים מצאו חן בעיניו, ולא בגלל שהפסוק הזה ריגש אותו; אלא משום שהגיע הזמן המוגדר בהלכה לקיום מצוות קריאת שמע. רבי עקיבא, גדול חכמי התורה שבעל פה, ידע והכיר את דרכה של ההלכה. שיא חייו לא היה בהתפרצות דרמטית, אלא בכניעה חרישית למרותו של הקב"ה, על ידי הגשמת ההלכה בכל תנאי ובכל מצב. **רבי עקיבא מוכיח את התמסרותו המלאה לקב"ה בכך שהוא אינו בוחר דווקא בקריאה דרמטית ומרגשת, אלא ממשיך לשאת את עולה המתמיד והנצחי של ההלכה.** במילים אחרות: אם רבי עקיבא היה בדיק אוכל במבה, הוא היה מברך "בורא נפשות", והייתה נשמתו יוצאת ב'יחי העולמים". ההשגחה העליונה זיכתה את רבי עקיבא, חימנה לידו דווקא את קריאת שמע, עמוסת הרגש והמשמעות. אך רבי עקיבא עצמו קרא "שמע ישראל" רק בגלל הוראתה של ההלכה, ולא בגלל המשמעות או הרגש. זהו שיאה של הגבורה היהודית: **ההתמסרות השקטה והמתמדת לציטוייה היום-יומיים של ההלכה.** רבי עקיבא לא חיפש קריאה דרמטית שתבטא את רגשותיו העזים, אלא פשוט המשיך למלא את מצוות בורא העולם.

"מה מחירה של חיבה אווירית?..."

[עמ' 31-32] נשמתו של המשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק, הייתה קרועה וסבוכה. הספר של ביאליק סיפר שפעם, בשעה שהסתפר אצלו המשורר הדגול, ישבו שם גם ילדיו של הספר. אמר אלישע לעוזי: "זהו ביאליק!" ענה לו עוזי: 'אל תקשקש; ביאליק זה רחוב'. נאנח ביאליק ואמר ביידיש: 'ביאליק רחוב, ביאליק שיר, ואין איש מעלה על דעתו כי ביאליק זה ייסורים קשים מייסורים אותו' (ביאליק יום יום, עמ' 37). נפשו הקרועה והמורכבת של ביאליק באה לידי ביטוי ביחסו לחיי האמונה. ביאליק, בוגר ישיבת וולוז'ין, עזב בנעוריו את הדת, אך במשך כל חייו נותרה בו זיקה רגשית עמוקה לעולם המסורת היהודית, והוא ידע היטב להעריך את הטוב שבו. לא מצאתי סיום טוב יותר... מאשר דבריו של ביאליק במאמרו "הלכה ואגדה", בנוגע ליחס שבין ההלכה לאגדה, בין המחויבות היציבה לרגש הסוער. ביאליק מקונן על חסרונה של ההלכה בחייו; כל המחויבויות הערכיות שלנו, הוא אומר, ערכן מפוקפק אם אין הן מתבטאות במערכת ברורה של כללי התנהגות מוגדרים. "...הולכת ונבראת מין יהדות של רשות. קוראים בשם לאומיות, תחייה, ספרות, יצירה, חינוך עברי, מחשבה עברית, עבודה עברית - וכל הדברים הללו תלויים בשערה של איזו חיבה: חיבת ארץ, חיבת שפה, חיבת ספרות - מה מחירה של חיבה אווירית? חיבה? - אבל החובה היכן? ומאין תבוא? ומיהיכן תינק? המן האגדה? והיא בטבעה אינה אלא רשות, הן ולא רפה בידה... שאיפה שבלב, רצון טוב, התערורות הרוח, חיבה פנימית - כל הדברים הללו יפים ומועילים כשיש בסופם עשיה, עשייה קשה כברזל, חובה אכזרית... בואו והעמידו עלינו מצוות!..."